

Иван Негришорац

Матица српска

МАТИЦА СРПСКА НА ПРОСТОРИМА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ И ФЕДЕРАЦИЈЕ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

DOI 10.5937/kultura2587019N

УДК 323.1(=163.41)(497.6)

061:001.32(497.116)(091)

кратко претходно саопштење

Датум пријема: 5. 4. 2025.

Датум прихватања: 10. 7. 2025.

Сажетак: Аутор размајра облике сарадње које је Матица српска реализовала на просторима Републике Српске у периоду од распада СФРЈ до данас. Подсећајући на чињеницу да је Матица српска изворно замишљена као установа која тежи да покрије целину српског етничког и културног простора, аутор је посебну пажњу посветио периоду који је настао током и после распада СФРЈ Југославије. Већ у другој половини деведесетих година Влада Републике Српске је изразила јуну сагласност са основним начелима језичке политике коју је водила Матица српска, заједно са Одбором за стандардизацију српског језика и доминантним делом српске научне заједнице. Године 2010. основано је Друштво чланова Матице српске у Републици Српској са седиштем у Бањој Луци, а то Друштво ради до данашњих дана и даје веома добре резултате. Године 2018. Матица српска је основала свој Крајишки одбор, а у њему се највише пажње посвећује српском етничком простору у Републици Српској и Републици Хрватској. После 2020. године, у оквиру билатералних облика сарадње Матица је успешно сарађивала с разним институцијама у Републици Српској, при чему су састављени програми и циљеви тог рада. Програмско одређење Матице српске подразумева присуство установе на свим местима где постоји потреба за системским решавањем српских културних вредности, па у том смислу истављају се велике могућности за даље ширење делатности установе.

Кључне речи: Матица српска, Република Српска, српски језик, културни идентитет, интелектуалност културе, етнички и културни простор, културна установа, културна политика, друштво чланова, Крајишки одбор, сарадња, репсе, институције

Матица српска је настала у Пешти 1826. године, са идејом да се обједине свеколика стваралачка прегнућа у домену српскога језика, књижевности, уметности, филологије, философије, науке и културе у најширем смислу те речи. Таква усмереност ка стваралачким постигнућима истовремено је испољавала и суштинску бригу за заједницу, за народ и нацију који су се око таквих вредности окупљали. Оснивачи установе, њих седморица, били су махом трговци, а само један међу њима, Јован Хаџић, у књижевности назван Милош Светић, био је песник, есејиста, преводилац и врло озбиљан правник, творца првог српског Грађанског законика (донесен 1844, остао у примени све до 1946). Трговци и привредници су били: Јосиф Миловук, Георгије Бозитовац, Јован Деметровић, Петар Рајић, Андрија Розмировић и Георгије Станковић. Оснивачи Матице српске били су Срби пореклом са различитих географских подручја: Хаџић је Бачванин из Сомбора, Миловук је из Трпиње (источна Славонија или западни Срем), Бозитовац и Станковић су из Пеште (Угарска), Деметровић је Далматинац из планинског залеђа, Розмировић је Сремац из Сремских Карловаца, а Рајић Банаћанин из Ковина. Ови људи су се скупили у Пешти са разних страна, али обједињавала их је српска народна свест, језик, књижевност, историја и култура, па су с осећањем сопственог идентитета покренули институцију која би такве послове требало да утврђује за читаву српску етничку заједницу. Тако је почела свој рад Матица српска, а та посвећеност целини српскога народа била је на самим почецима каква је и сада, а требало би тако да остане и до последњих времена.

Временска и њорсјорна ширина

Матица српска је основана у Пешти, дакле у расејању, али су из расејања њени оснивачи имали на уму свеколико српство, ма где се оно манифестовало и ма где живели Срби или било који други људи којима је стало до српске културе. Оснивајући Матицу српску имали су на уму велики завет трајања установе, па су у оснивачком акту записали како установа своју мисију треба да обавља „сад, и одсад, без престанка, за свагда”. У Пешти је Матица остала до 1864. године, а онда се преселила на југ, у Нови Сад, тамо где је било знатно већа етничка концентрација и услови повољнији за развој српске националне културе. У то време, почетком шездесетих година, Нови Сад је био град с јаком српском националном и политичком самосвешћу, са озбиљним политичарима какав је био градоначелник Светозар Милетић или Михајло Полит Десанчић, с младим писцима у настајању као што су били Јован Јовановић Змај или Лаза Костић, с новинама као што су биле *Србски дневник* и *Застава*, те са Српском читаоницом, Српским народним позориштем као првим српским професионалним глумачким ансамблом, са редовним репертоаром и верном публиком.

С преласком Матице српске у Нови Сад 1864. године културни и интелектуални живот у граду је тако појачан да се, имајући на уму све оно што се дешавало од раних шездесетих година, природно наметнуо жаргонски, метонимијски назив Српска Атина. Као урбани центар јужне Угарске Нови Сад је од средине века вид-

но напредовао у сваком погледу, а томе су управо изразите тонове давали баш Срби. Стога је било врло природно што се Матица приближила баш овој својој јужној, светлој тачки, с које се, кад се попне мало на Фрушку гору може догледати Авала, па и наслутити Бели Град на ушћу једне велике реке у још већу. У то време је, према речима Јована Скерлића, Нови Сад мислио српски за цело српство!

То је опет значило да је баш Матица српска у свом деловању непрестано имала потребу да обједињује српство у мери у којој је таква кохезивна снага могла у српској култури да буде пробуђена и системски однегована. Такав дух националног сабирања и јединства утврђен је политичким деловањем Светозара Милетића и милетићевског покрета, који је организован у Уједињену омладину српску (1866-1871) и у политичку снагу исказану у Српској народној слободоумној странци (основаној 1869), којом је започет организовани партијско-политички живот не само Срба у Угарској него и Срба уопште. Тако је Матица српска обављала своју мисију с пуном свешћу о народној утемељености, о стваралачкој обавезности, о политичкој осмишљености, те о футуристичкој усмерености свога подухвата. Овако осмишљен подухват може постојати до последњих, апокалиптичких времена, а као такав он је много смисленији од многих ефемерних људских прегнућа, често здружених с великом количином сујете и личне острашћености. Посвећеност целини народног бића и његове културе је најчешће веома лековита, јер помаже острашћеној јединки да непрестано сагледава далеко шире видике од оних који се једном људском животу обично указују.

Национална усмереност и међународни оквири

Осим ове, изразито националне усмерености, Матица српска је веома рано отворила и знатно шире хоризонте својих интересовања. Један изузетно важан крак тог интересовања водио је ка сагледавању сложености и смислености свесловенског заједништва, као заједнице народа са сличним језичким одликама, са очигледним траговима блискога порекла, па и разноврсним облицима културних блискости. Због тога је Матици веома драга идеја о сарадњи словенских народа у мери у којој се могу јасно препознати заједнички интереси за такву сарадњу, као и у мери у којој политичка стварност и персонални капацитети тако нешто допуштају и омогућују. Чињеница је да таква сарадња Матице српске у неким доменима билатералних културних односа веома добро тече (сарадња пре свега са Матицом словачком, Матицом моравском и Матицом словеначком), а да је у неким доменима веома слаба, готово немогућа.

Осим ове свесловенске усмерености, за Матицу српску је веома значајна и свеопшта, универзална култура која води ка европским традицијским темељима, пре свега ка грчкој и римској антици, а потом и ка целокупној европској култури модерних народа који обезбеђују неисцрпно богатство најразличитијих типова стваралашта, постигнућа и вредности. Кад се томе додају и стваралачки домети многих народа широм света, онда се у Матици српској може препознати установа која чува отвореност за специфичности људске културе у целини, као и отворе-

ност за планетарне културне вредности. У том смислу је дух Матице српске у знаку пуне отворености и спремности на дијалогске релације без икаквих предрасуда, али са нужношћу што ваљанијег, примеренијег разумевања свеколике различитости културе као антрополошког битног чиниоца људског живота.

Највећу важност за Матицу српску свакако има оно деловање које је усмерено ка средишњим просторима у којима Срби традиционално живе, где их има највише и где обитавају са највећом националном концентрацијом. Матица српска је основана у исељеништву, у дијаспори, усред мађарске краљевине: у Будиму и Пешти је Срба одувек било, али мало и са свешћу да живе на туђој земљи, као нека врста посебне етничке, језичке и културне заједнице, као својеврсни етнички *corpus separatum*, који никада није у потпуности правно и политички потврђен: он се до неке мере, повремено трпео и толеришао, али је веома често према њему исказиван став изразите нетрпељивости. Кад се 1864. године Матица преселила у Нови Сад, стекла је знатно боље услове за рад и за ширење активности, али се није битније променила државно-политичка ситуација све до 1918. године, кад је најзад установа почела да постоји и ради у матичној, српској, тачније југословенској државној заједници, у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, тј. у Југославији.

Матица српска је увек рачунала на све креативне снаге не само српског народа, ма где он живео, него и свих других народа код којих постоји интересовање за Србе, за српски језик, књижевност, уметност, науку и културу у најширем смислу. Тако је било замишљено од самих почетака, од оснивања установе и за време њенога трајања у условима Хабзбуршког царства, тако је то било за време трајања Југославије, како у Краљевини тако и Социјалистичкој Републици, тако и у транзиционом добу, тј. у СР Југославији и сада кад Матица постоји и ради у држави Србији. За све то време Матица српска увек посматра целину српске културе, па у том смислу рачуна и на креативне капацитете из Републике Српске, Црне Горе, Хрватске, као и са свих других простора где Срби живе, раде и негују своје битне културне вредности. Најстарија српска културна установа је таквим духом пуне отворености себи обезбедила широк простор креативних преображаја, при чему је идеал увек био: мењати се, а остати исти!

Деловање у Републици Српској: стандардизација српског језика

Од времена распада СФР Југославије 1991-1992. године, Матица српска се постепено почела укључивати у организовану делатност у сфери културе, чак и у оним регијама у којима је у прошлости ретко била присутна. То је у доброј мери подразумевало и активност представљања Матице српске, њене основне природе, историје и пожељних облика рада: јавни наступи одржавани су на разним местима на којима је постојало интересовања за такве теме (Бања Лука, Приједор, Брод, Шамац, Модрича, Брчко, Обудовац, Бијељина, Требиње, Билећа, Гацко, Вишеград и др). Нарочито се та делатност почела ширити после Дејтонског мира 1995. године, када је завршетак ратних збивања омогућавао потпуније посвећење важним пословима у сфери културе. У Матици се сматрало од највеће важности помагати

утврђивање и јачање делатности Академије наука и умјетности Републике Српске (Бања Лука), помагати обнову и делатност Културно и просвјетног друштва *Просвјета*, те сарађивати с њеним месним одборима, с факултетима, културним центрима, библиотекама, школама где год они постојали. Томе свему су посебан тон давали председници, потпредседници, секретари Матице српске, те уредници *Летописа Матице српске*, као и читав низ активних чланова који су омогућавали разне облике образовне и културне сарадње. Нарочито су о том погледу брижни и делатни били: академик Бошко Петровић (председник установе 1991–1999), проф. др Божидар Ковачек (потпредседник 1991–1999, председник 1999–2007), академик Чедомир Попов (потпредседник 1991–1999, председник 2008–2012), проф. др Славко Гордић (уредник *Летописа Матице српске* 1992–2004, потпредседник установе 2004–2012), проф. др Драган Станић/Иван Негришорац (секретар 1995–2004, уредник *Летописа Матице српске* 2005–2012, председник установе од 2012) и др.

У том, постдејтонском периоду извесни важни, начелни договори челника Матице српске и легалних представника Републике Српске начињени су у домену пре свега заједничке бриге о стандардизацији српског језика. Знајући колико је важно да се на време утврде општа начела српске језичке политике, као секретар Матице српске обратио сам се 1998. године званичним писмом Влади Републике Српске с питањем да ли у погледу бриге о српском правопису и општем језичком стандарду можемо рачунати на то да ћемо процес стандардизације обављати на целини српског језичког простора укључујући и Републику Српску. Одмах потом уследио је савршено јасан, категорички одговор надлежног министра да је основно опредељење Владе у погледу језичке политике да у потпуности следи целину српског културног и политичког простора, те да у том смислу делатност Матице српске и Одбора за стандардизацију српског језика природно може рачунати и на Републику Српску. Морам напоменути да је овакав одговор био сасвим у складу са очекивањима, јер је у потпуности одговарао укупној политици Републике Српске, онако како је она била пројектована политиком најважније странке СДС и њеног председника Радована Караџића.

Истовремено са овим писмом, исто питање било је послато Влади Републике Црне Горе, коју је тада водио Мило Ђукановић, али одговор Матици српској никада није био уручен. Из оваквог односа према наоко ситном, али бескрајно значајном питању српске језичке политике јасно су се могли назрети различити путеви у погледу природе државности Републике Српске и Црне Горе коју су пројектовали Радован Караџић и Мило Ђукановић: били су то путеви који се нису ни укрштали ни спајали, него су водили ка потпуно различитим исходишним тачкама. Тај свој утисак нисам износио јавно, али сам непрестано проверавао исправност оваквих закључака, па сам с тугом и озлојеђеношћу, али и аналитички прецизно указивао на то да Ђукановићев режим склапа пакт с демонима, те да ће тај чин не само погодити целину српског народа него ће се обити о главу и народу Црне Горе, па и самој држави Црној Гори. Без обзира на пројекције политичких вођа, о свему томе се ипак највише пита сам народ и његова политичка воља, тако да ће

се, након величанствених литија у Црној Гори, ово питање на много природнији начин решавати у годинама и деценијама које долазе.

Улога Матице српске све више је ширила и јачала на целини српског културног простора, па и на простору Републике Српске. Одбрана Републике Српске нужно је укључивала и одбрану језичког простора српског народа на територији не само Републике Српске него и Федерације Босне и Херцеговине и Републике Хрватске, тамо где Срби живе. У свим тим акцијама око неких једноставних питања било је много више недоумица, забуна и оклевања него што их је смело бити. У том смислу навешћу само један пример, који се односи на свест о неопходности одбране ијекавице на српском језичком простору.

Подсећам притом да је у јеку грађанског рата донесена потпуно погрешна декларација да Срби у Републици Српској прихватају екавицу као свој основни језички стандард. Овакав развој догађаја у српској језичкој политици значио би препуштање Хрватима целине ијекавског простора српског језика, што би у будућности довело до катастрофалних последица. Своје пријатеље, књижевнике пореклом из Републике Српске који су неговали блиске односе с руководиоцима Републике Српске, одмах сам упозорио на реалне опасности и катастрофалне последице уколико се крене оваквим путем, али сам од њих добијао врло мутне и неуверљиве одговоре који се могу свести на тврдњу да је реч о симболичком гесту. Хрватским националистима се, пак, не сме отворати никакав простор, јер ће они врло радо искористити понуђену прилику, па ће истаћи своје претензије не само на поседовање целокупног наслеђа ијекавске штокавице, него и на целину етничког и географског простора који ијекавица дефинише. Историјсколингвистичка је истина да је ијекавско штокавско наречје првенствено српско по пореклу, а хрватско постаје само тамо где су Хрвати настали покатоличавањем Срба или где Хрвати живе заједно са Србима, као што је то јасно показао Павле Ивић у драгоценој књизи *Српски народ и његов језик* (1971). Стога само на строго научним основама, те у складу с таквим поузданим и непорецивим сазнањима треба градити основна начела српске језичке политике.

Имајући све то на уму, године 2008. предложио сам Управном одбору Матице српске да управо изашли једнотомни *Речник српскога језика*, као и знатно раније изашли *Правовис српскога језика*, што пре издамо у верзији прилагођеној за ијекавски део српског језичког простора. Тад је у Матици српској ову сугестију мало ко озбиљно схватио, па предлог није ни спроведен, нити је смисао тог предлога јасно сагледан. Кад сам пак постао председник Матице српске 2012. године, сматрао сам да је један од основних задатака који морамо обавити управо тај: да стратешки организујемо одбрану целине српског језичког простора и да о тој целини системски водимо рачуна. Одбрана језика у његовим природним оквирима наметнута је чињеницом да је тај језик створио српски народ по којем је језик и добио име или је народ добио име по језику којим је говорио, свеједно. Према старословенском лексикографском трагу, а и по схватању филологије XIX века, језик и

народ су идентичне категорије, па се овакво становиште не сме запостављати ни у модерним и постмодерним временима у којима живимо.

Због тога смо у Матици српској почели да обављамо оно је већ одавно требало да буде урађено. Године 2013. представнику Републике Српске у Београду, г. Млађану Цицковићу, предложио сам да објавимо сва три најважнија Матичина стандардолошка документа: осим поменутих *Правойиса* и *Речника*, у међувремену се појавила и *Нормативна граматика*. Све три књиге је сада требало прилагодити за ијекавски говорни простор, а алтернативно би биле приказане све варијанте ова два наречја: у екавском издању су већ постојале информације о ијекавским решењима, али сада је требало објавити верзије за ијекавицу са алтернативним, екавским решењима. Овај договор између г. Цицковића и мене је постигнут веома брзо и уз пуно међусобно разумевање у вези с пословима заједничке језичке политике. Добили смо подршку и надлежних министарстава, па је тако Матица српска заокружила читав систем најважнијих приручника неопходних за неговање српског стандардног језика и за вођење пуне српске језичке политике, како на простору екавског, тако и ијекавског наречја. Реч је о књигама: М. Пешикан, Ј. Јерковић, М. Пижурица и др., *Правойис српскога језика*, 2014 (прво екавско издање објављено је 1993), И. Клајн, П. Пипер, *Нормативна граматика српскога језика*, 2018 (прво екавско издање појавило се 2013), М. Николић, М. Вујанић и др., *Рјечник српскога језика*, 2021 (екавско издање 2007).

Када смо реализовали овај договор, записао сам (у тексту „Екавица и ијекавица: да ли дишемо пуним плућима?“, објављеном у бањалучком часопису *Нова стварност*, год. III, бр. 5, децембар 2021, стр. 9-13), да је то изузетно важан тренутак и да „оваквим издавачким заокружењем трију драгоцених књига постигнута су три основна циља. Један циљ је сасвим практичан: да олакшамо свим говорницима ијекавског наречја да могу лако и брзо да користе ове важне приручнике. Други је циљ декларативно стандардолошки: да покажемо како Матица српска, а тиме и цела српска језичка заједница, подједнако брине како о екавици тако и о ијекавици, да поштујемо чињеницу да ијекавицом говори велики број Срба, те да тај изговор свакако треба стандардизовати по истоветним, заједничким, српским начелима. Трећи је циљ идентитетско-историјски према карактеру: треба показати јасну свест о томе да је ијекавица пореклом превасходно наречје српских, штокавских народних говора. Штокавска ијекавица је, идентитетски посматрано, првенствено српска, а може бити и нечија друга само уколико се не пориче њено примарно српско порекло.“ Из овог договора треба да уследи програм спровођења заједничке, српске језичке политике на целом простору где Срби живе, али да би се ефекти те и такве политике постигли у пуној мери, потребно је много тога практично урадити и реализовати на терену. Тај део обавеза и заједничког посла заслужује посебан чин планирања, сагледавања реалног стања на терену, као и анализу постигнутих резултата. Тако бисмо на нивоу целог државног простора и целине српског друштва најзад поставили добре, чврсте и перспективне основе озбиљне српске језичке политике. Поменути текст завршио сам следећим речима: „Дисати

пуним плућима, то значи активирати како једно (екавско) тако и друго (ијекавско) плућно крило, а тиме се обезбеђују услови свих услова и истинска одбрана српског језика и примереног језичког корпуса. Уколико чувамо и оснажујемо сопствени језик, језик ће сасвим сигурно јачати и уздизати нас!”

*Деловање у Републици Српској: Друштво чланова Матице српске,
Крајишки одбор и билатерална сарадња са ојшћинама*

Овом договору претходио је веома важан чин организованијег деловања чланова Матице српске на територији Републике Српске: после пажљивих припрема и организоване делатности, године 2010. године формирано је Друштво чланова Матице српске у Републици Српској, а са седиштем у Бањој Луци. Тај процес је у Матици српској водио тадашњи председник установе академик Чедомир Попов, а резултат је било формирање таквог Друштва не само у Републици Српској него и у Црној Гори. Председник Попов је веома пажљиво водио разговоре са члановима установе који су желели да се делатност Матице прошири у срединама где они живе и раде, па су посвећено осмишљавани правни оквири за функционисање оваквих организационих јединица. Такви послови су започети још од самог почетка првог председничког мандата проф. др Божидара Ковачека (1999–2007), а први такви организациони облици основани су у Херцег Новом и Кикинди. Свакако најзначајнија постигнућа у посебном облику организованог рада установе изван Новог Сада и Београда реализована су са оснивањем два поменута Друштва чланова 2010. године.

Обе Матичине организације начиниле су веома озбиљне програме деловања који су подразумевали добро осмишљен издавачки програм, подстицање истраживачког рада и ширење часописне продукције, приређивачке послове, одржавање округлих столова и научних скупова, делатност програма за јавност, изложбене активности итд. Друштво чланова у Републици Српској је амбициозно започело израду серије књига, у којима је требало да одговарајућим избором текстова буду антологијски приказана достигнућа српске књижевности у Босни и Херцеговини. Књиге које су у оквиру такве антологијске серије објављене, показале су да можемо очекивати веома добре и ваљане резултате усмерене ка поновном објављивању, преиспитивању и превредновању целокупног наслеђа српске књижевности и културе на територији Босне и Херцеговине. Након успешних постигнућа овог Друштва за време председничког мандата проф. др Младена Шукала (2010–2018), настављена је делатност под руководством академика Драге Бранковића (од 2019), али је наступила извесна резултатска осека због деловања пре свега вируса корона, као и потешкоћа у јавној комуникацији. Сви облици рада овог Друштва заслужују знатно опширније и детаљније сагледавање онога што је учињено и онога што би морало бити учињено. Остаје озбиљан задатак за све активисте Друштва чланова Матице српске и представнике Матице српске да пронађу права решења за наставак и ширење делатности, како би се заједничким напорима кренуло у послове од највећег научног и културног значаја.

Настојећи да у најстаријој српској културној установи што организованије и ефикасније обављамо читав низ научних и културних задатака везаних за западне границе српског етничког простора (Далмација, Лика, Банија, Кордун, Босанска Крајина, Посавина, Барања и др), Матица српска је 2018. године основала Крајишки одбор. Када сам тај предлог изнео пред надлежна тела Матице српске, имао сам на уму велику политичку осетљивост ове проблематике, чињеницу да постоји знатан број научника који се овим темама озбиљно баве, као и неопходност да за будућност ових простора изложених великим српским демографским осекама пронађемо некакве оптималне форме и да помогнемо преосталом српском становништву да очува пуне културне везе са матичном државом Србијом и са матичним токовима српске културе. Од оснивања председник Одбора је проф. др Душан Иванић, потпредседник др Милан Мицић, а секретар мр Драган Тубић. Програм рада подразумевао је израду зборника научних радова о појединим областима српског етничког простора или о појединим феноменима српске историје (изашли су зборници о колонизацији Војводине између два светска рата, о феномену хајдука и хајдучије, о Банији), а обављен је читав низ предавања и програмских наступа за јавност. Крајишки одбор сам по себи има веома захтевне задатке, па би успешни резултати рада могли знатно допринети не само напретку научног сазнања него и охрабрењу српског становништва на терену где су изложени притисцима и етничком чишћењу.

У периоду од 2020. године и касније, почели су се јављати нови облици сарадње Матице српске са многобројним члановима, али и са градовима и установама из Републике Српске. Због тога је последњих неколико година Матица све више развијала облике билатералне сарадње са неким општинама у Српској, а најчешће је реч о оним срединама које су имале посебних разлога да сарађују с најстаријом српском књижевном и културном установом. Прва сарадња тог типа је успостављена са *Сокоцем* са Романије, а приликом разговора о могућем домену сарадње сугерисао сам да смо заједничким снагама у стању да промовишемо *Соколац* као центар окупљања истраживача усмерених на проучавање хајдука и хајдучије у српској историји, књижевности и културе. Уз то Матица може локалним историчарима и истраживачима да пружи велику стручну помоћ у разним облицима рада и јавне делатности. Два зборника радова на задату тему добар су показатељ како су облици сарадње добро осмишљени и како ће дати резултате који неће тако лако бити заборављени.

На овим пословима у Матици српској посвећено ради генерални секретар установе др Милан Мицић, а захваљујући таквој активности многих учесника књижевних, културних и научних програма постигнути су добри резултати у сарадњи с градовима и општинама Соколац, Лопаре, Угљевик, Теслић, Гацко, Требиње, Љубиње, Билећа, Невесиње и Берковићи. И пре активирања овакве сарадње некакви облици заједничког рада су постојали, али би с јаснијим дефинисањем простора новоуспостављене сарадње требало да уследе још плодотворнији облици таквог рада. У свему томе посебну улогу имају завичајна удружења (на при-

мер, Удружење Херцеговаца у Новом Саду) која помажу успостављању и неговању ових веза, као што и свест о миграционим процесима, а посебно о колонизацији Војводине после Првог и Другог светског рата, чини да се јасно намеће идеја о важности ових и оваквих веза у домену културе. Завичајна удружења и те како имају важну улогу у очувању културног живота у срединама одакле су многи данашњи чланови Матице српске досељени у неке друге градове и села, па се такав ентузијазам најчешће показује као драгоцен енергетска подршка, чак и кад се не успоставе званични облици сарадње.

У том погледу је могуће радити и у околностима када не постоји пуна помоћ општинске власти, што је нарочито значајно у случајевима сарадње с местима која се налазе у Федерацији Босне и Херцеговине. Матица српска или поједини активни чланови наше установе имали су, примера ради, извесних облика сарадње са СКПД *Просвјета* у Мостару, али се ти облици свакако могу знатније проширити. Веома поучна може бити сарадња коју је Удружење Гламочака (председник је г. Перица Милутин) успоставило с Матицом српском и Српским народним позориштем, а остварен је релативно широк облик сарадње, од којих је свакако најважније оно што је учињено с реактуелизацијом уметничког, певачког опуса рођеног Гламочака Мирослава Чангаловића: објављена је монографија и снимљен филм о великом уметнику, установљена награда с именом Мирослава Чангаловића која се сваке године додељује, покренут је процес заснивања Културног центра у Гламочу, пружена је помоћ истраживању споменичког наслеђа на старим гробљима у околини града итд. Другим речима, може се много тога урадити кад људи имају идеја, ентузијазма и постојане енергије, па уз нешто вештине у проналажењу извора финансирања и у политичком балансирању, можемо рачунати на извесна добра постигнућа.

Поуке за будућност

Од самога оснивања Матица српска је имала јасно дефинисан оквирни програм свог рада, па је уз многе успоне и падове постојано радила у складу с таквим одређењима својих задатака и циљева. Свакако најважнији, кључни задатак јесте одређење широког простора разумевања српске културе као једног од најважнијих чинилаца националног идентитета. Ти и такви задаци били су назначени већ у оснивачком акту установе уз 1826. године, а ту је речено да установа „као једно тело, које равним и једним јединим духом за ползу и славу народну дише”, те да „повод к заведенију овог Дружства јест једина љубав и ревност к општем благоу; а намереније јест распрострањеније књижевства и просвештенија народа србског, то јест да се књиге србске рукописне на свет издају и распрострањавају, и то сад, и одсад, без престанка, за свагда.” Такви задаци били су актуелни за све време трајања у Хабзбуршком царству до 1918, потом и у Краљевини СХС/Југославији 1918–1941, да би у комунистичкој и социјалистичкој Југославији 1945–1991. националне функције морале да се тумаче у строгом оквиру комунистичке интерпретације добрих међунационалних односа југословенских народа. У том склопу је

српска нација била изложена озбиљним, системским дезинтеграционим процеси-ма, а то је спровођено уз изричиту забрану да српска култура својим културним творевинама искаже отпор тим процесима.

Од 1991. године у средиште пажње Матице српске поново се као изрази-та потреба појављују национално-интегративне функције које се могу обавити радом у култури, а највише развојем идентитетске, националне самосвести која би омогућила изградњу неопходне друштвене кохезије, па тиме и елементарних предуслова за развој зреле демократије. Такав задатак националног интегрисања утолико је постао ургентнији, јер су се распадом СФРЈ Срби нашли у неколико различитих држава (Хрватска, Словенија, Црна Гора, Македонија), у којима се системски радило на расрбљавању преосталог српског становништва. У таквим околностима је за Србе постала спасоносна формула опстанка коју је формули-сао председник Чедомир Попов приликом формирања Друштва чланова Матице српске у Црној Гори и у Републици Српској: „Ако не можемо да живимо у једној држави, можемо да живимо у једној култури.” Стога Матица српска не признаје државне границе као препреке за своју делатност у сфери културе, па је најви-ше енергије усмерила ка просторима Републике Српске (где има највише добрих претпоставки за успешно деловање) и Црне Горе (где влада тешка идентитетска криза Црногораца и покушај порицања српске идентитетске основе коју традици-онални Црногорци једино познају). У тим двома областима се рад Матице српске на ширем националном, етничком простору показао веома ефикасним и плод-носним, а успеси би се свакако могли још повећавати.

Улога културе у очувању српског идентитета је одиста велика, па чак можемо рећи да је и спасоносна. Најпоузданији начин утврђивања националног иденти-тета заснован је на препознавању нечијег језика, књижевнојезичке изражајно-сти, вере и религије, обичајних, моралних и правних норми, митско-изражајних садржина, историјске самосвести, уметничких особености, начина мишљења и широког спектра најразноврснијих културних вредности. Без обзира на то што су изграђени савремени концепти појма нације који би овај ентитет да сведу искључиво у строге државноправне оквире, при чему се више не разликују пој-мови државности и националности, Срби се морају изборити за право на очува-ње и одбрану дигнитета појма народа и нације у најтемељнијем културолошком смислу. Овај задатак се појављује као императив не само у садашњости него и у дугим временским периодима који су пред нама. Матица српска јесте један од темељних чувара српске културе и српских културних вредности, па ће интензи-вирање управо таквих функција показати пуну своју делотворност баш у епоси вавилонске какофоније која се шири по читавој кугли земаљској, а планета се све више схвата као глобално село. У таквом свету Срби треба и даље да постоје као чувари и носиоци посебног, препознатљивог света вредности заснованим на спо-собности српске културе да се прилагоди новим историјским околностима, али и да очувају оне темељне, архајске слојеве свога бића. Нека тако, по завету оснивача Матице српске, буде „сад, и одсад, без престанка, за свагда!”

Ivan Negrišorac

Matica srpska

MATICA SRPSKA IN THE TERRITORIES
OF THE REPUBLIC OF SERBIA
AND THE FEDERATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Abstract: The author examines the forms of cooperation that Matica Srpska has implemented in the territories of Republika Srpska in the period from the collapse of the SFRY to the present day. Recalling the fact that Matica Srpska was originally designed as an institution that sought to cover the entirety of the Serbian ethnic and cultural space, the author has devoted special attention to the period during and after the collapse of the SFR Yugoslavia. In response to an explicit question from the secretary of Matica Srpska, in the second half of the 1990s, the Government of the Republika Srpska has expressed full agreement with the basic principles of the language policy pursued by Matica Srpska, together with the Committee for the Standardization of the Serbian Language and a dominant part of the Serbian scientific community. In 2010, Association of the Members of Matica Srpska was founded in Republika Srpska, headquartered in Banja Luka, and this Association has been operating to this day, producing very good results. In 2018, Matica Srpska established its Krajina Board, which focuses most of its attention on the Serbian ethnic space in the Republika Srpska and the Republic of Croatia. After 2020, within the framework of bilateral forms of cooperation, Matica has successfully cooperated with various municipalities in Republika Srpska, within the agreed programmes and goals. One of the Matica Srpska programme purposes implies existence of an institution in all the places displaying a need for systematic nurturing of Serbian cultural values, which offers great possibilities for extending the scope of activities of this institution in this regard.

Key words: *Matica Srpska, Republika Srpska, Serbian language, cultural identity, cultural integrity, ethnic and cultural space, cultural institution, cultural policy, association of members, Krajina Board, cooperation, regions, municipalities*